

GOVOR
DR.TOMAŽA PAVLINA
OB OTVORITVI
RAZSTAVE
OSVOJENIH SLOVENSКИH
OLIMPIJSКИH MEDALJ
IN
JESENIŠKI ŠPORTNIKI NA
OLIMPIJSКИH IGRAH

JESENICE, november 2014

Spoštovani!

Slovensko olimpijstvo je resda staro dobrih dvajset let, a le ko govorimo v nacionalno-političnem vidiku, sicer nas začetek pričujoče olimpijske poti popelje dobro stoletje nazaj v Avstro-Ogrsko, ko smo delili življenje z drugimi narodi v nekem drugem državno-političnem okvirju in vzpostavljali narodno bit.

Vzporedno se je vzpostavilo moderno in mednarodno olimpijsko gibanje. Pobudnik je bil Francoz Pierre de Coubertin. Vzor so mu bila starogrška tekmovanja v svetišču Olimpija na Peloponezu, kjer so se atleti vse od 8. st. p.n.št. tekmovali bogu Zevsu v čast. Atleti so se v Olimpiji kosali več kot tisoč let, tekmovanja so preživela grške in perzijske vojne vihre, helenizem in rimsko osvojitve. Veljala so za sveta in vsegrška in bila najprestižnejši športni dogodek. Uradno so se zaključila z dekretom rimskega cesarja Teodozija konec 4. st., ki je vzpostavil krščanstvo kot glavno državno vero. Z njim so bili prepovedani tako poganske vere kot poganski rituali, kar tekmovanja v Olimpiji so bila. In tako so, sprva tekmovanja častnih vitezov in svobodnjakov, pozneje športnikov, najprej amaterjev in nato profijev, šla v skoraj tisočpetstoletno pozabo, svetišče s športno infrastrukturo okrog njega pa je Mati narava s potresi in poplavami pospravila pod prag površja.

Moderna oživitev olimpijskih iger je bila vpeta v burne čase socialne preobrazbe srednjeveške družbe v industrijsko meščansko družbo s prostočasovnim športnim načinom življenja in z modernim oblikovanjem šoloobveznih vzgojno-izobraževalnih sistemov z obvezno telesno vzgojo. Na evropski celini je bila temelj telesne vzgoje gimnastika ali telovadba, širok sistem vaj z orodjem, brez, na orodju, iger in borb, na britanskem otoku pa je prevladoval šport, ki se je v zadnji tretjini 19. stoletja širil v francoski in srednjeevropski prostor in navduševal evropsko mladino.

Pierre de Coubertin je prek študijskih obiskov Anglije spoznaval prepletanje angleškega oziroma britanskega vzgojnega sistema in športa. Britanski imperij je potreboval uradnike in častnike, »džentelmene«, ki niso bili le polni znanja, pač pa tudi fizično močni in zdravi, krepotni in odgovorni, »sportsmeni«, za kar so se častno in pošteno ali džentelmenško kalili na športnem polju. Coubertin je bil konec osemdesetih let 19. stoletja povabljen k prenovi francoskega vzgojnega sistema, v katerega je želel v večji meri vključiti šport po angleškem vzoru. A za to je potreboval prepoznavne dogodke, saj je bil šport v Franciji šele v povojih. Ko je novembra 1892 potekala proslava petletnice Zveze francoskih športnih ali atletskih društev, je Coubertin ob koncu govora poudaril, da bi morali šport razširiti, tako v Franciji kot

v mednarodnem merilu, kajti njegova svobodna izmenjava bo vplivala na moralo stare Evrope in okrepila vlogo miru. V podporo športnemu gibanju je predlagal obnovitev olimpijskih iger na modernih športnih temeljih. Ideja je sprva naletela na odpor in nerazumevanje, nasproti so si bile telovadne in športne organizacije, posredi je bil tudi problem amaterizma in profesionalizma, saj je bil del športa, npr. različne tekaške in kolesarske ali konjske dirke in borbe, zaradi stav in nasilja moralno vprašljiv, amaterizem pa je bil jamstvo za viteški, častni in vzgojni šport, ki bi bil kot sredstvo vzgoje primeren za športno internacionalizacijo. Coubertin je vztrajal in vzpodbudil organiziranje mednarodnega športnega kongresa junija 1894 v Parizu. Vnovič je predlagal obnovitev olimpijskih tekmovanj po antičnem štiriletnem vzoru z modernimi panogami ter na mednarodni in amaterski podlagi. Tokrat je dobil podporo in prva tekmovanja moderne dobe so potekala čez dve leti v grških Atenah. Olimpijske igre so se dvignile iz pepela in postale telesnokulturna stalnica. Z olimpijski igrami konec 19. stoletja je Coubertin internacionaliziral šport, ga promoviral in družbeno uveljavljal, širitev in družbena uveljavitev športa pa sta razširjali olimpijstvo kot moderno športno gibanje in olimpizem kot telesnovzgojno, humanistično in mirovniško idejo ter univerzalno filozofijo akcije, ki v harmonično celoto povezuje kvalitete telesa, volje in duha, povezuje šport s kulturo in vzgojo in zavezuje k spoštovanju temeljnih etičnih načel.

Med Slovenci v obdobju do prve svetovne vojne za olimpijstvo ni bilo posebnega posluha. V času atenskih iger 1896 je resda časopis Slovenski narod zapisal: »Olimpijske igre v Atenah, s katerimi se hoče obnoviti starogrške običaje, so se začele. Udeležba je zlasti iz grških krajev jako številna. V nedeljo je bilo na vrsti tekanje. Zmagovalec je pretekel 40 kilometrov dolgo pot v treh urah in 4 minutah.« A to je bilo tudi vse, kar je logično, saj je bila olimpijska noviteta šele v povojih. Več pozornosti je olimpijstvu namenjal nemški kulturni krog na Slovenskem. Ko je na olimpijskih igrah v Stockholmu leta 1912 nastopil prvi Slovenec, sabljač Rudolf Cvetko, je slovenstvo igre sicer že spremljalo, vendar je v tem istem letu več pozornosti namenjalo narodnemu sokolstvu in pripravam za nastop na vsesokolskem zletu v beli Pragi, na katerem je Stane Vidmar postal presenetljivi zmagovalec tekme za naslov slovanskega prvaka, tretji pa je bil drugi Slovenec Karel Fuks. Češka in slovanska javnost sta obnemeli. Češki sokoli so pograjali svoje telovadce, a pohvalili slovenske: »Hvaležni smo tem krasnim samozavestnim fantom, ki so z ognjem in zaupanjem v zmago šli v tekmo, dvignili njen nivo in, ovenčavši se z lovorjem zmagovalcev, skromno odšli. Postali so našim tekmovalcem ognjena roka, pišoča svarilo, da je Sokolstvu vstal na Slovenskem,

mogočen, silen rod, ki plamteč od enake ideje, s hitrim korakom spelje k vrhunskim ciljem.«
12 let pozneje, na olimpijskih igrah v Parizu leta 1924, se je Sokol Leon Štukelj ovenčal z zlato olimpijsko medaljo, prvo jugoslovansko ali jugo-slovensko. Presenečenje, slučaj? Ne, trdo delo in strokovni razvoj. Dejstvo je, da ko se je šport na Slovenskem šele dodobra organiziral, je imelo sokolstvo že več tisoč članov in pol stoletja delovanja za sabo in da je Viktor Murnik v devetdesetih letih 19. stoletja organiziral strokovna usposabljanja in stroko. Sokolska društva so se leta 1905 povezala v Slovensko sokolsko zvezo, ki se je leta 1907 vključila v Mednarodno gimnastično zvezo ter pod strokovnim vodstvom Murnika nastopala na mednarodnih tekmovanjih, ko politična Slovenija še obstajala ni. In dejstvo je tudi, da je bilo sokolsko društvo tedaj že dobro aktivno tudi na Jesenicah, od koder je leta 1936 v telovadni vrsti na OI v Berlin potoval Janez Pristov.

A če se vrnemo v leto 1912, je slovenstvo v luči slovansko-germanskih konfrontacij v tedanjem cesarstvu kritično spremljalo avstro-nemške in madžarske olimpijske nastope. Temu primerno je časnik Slovenski narod pohvalil Čehe, ki jim sicer v Stockholmu niso dovolili paradirati in nastopiti pod svojo nacionalno zastavo, a so se vračali domov s prvimi medaljami. Medtem pa naj bi se Avstronemci in Madžari »slabo in v primeru nogometa celo zelo nečastno predstavili« ter je športna bilanca avstrijske in ogrske kroge hudo potrla, je pisal Slovenski narod – moramo poudariti, da so iz avstroogrske države v Stockholmu nastopile avstronemška, madžarska in češka olimpijska vrsta. Slovenski narod je sarkastično komentiral nogometno tekmo med Avstrijo in Madžarsko, habsburški derbi, ki je nedvomno imel tudi močan čustveni naboj, da so »Avstrijski Nemci in Madžari ... pri tej tekmi dosegli drug uspeh, pravi rekord v škandaloznem obnašanju«, ter nadaljeval, da so se na tekmi zgodile »ostudne in sramotne stvari«, da so se »obnašali kot malopridneži in so drug drugega suvali z nogami«, da je v trenutku tekme »avstrijski levokrillnik ... padel – tedaj pa je nanj od zadaj planil Madžarski poldesnik in je skakal po njegovi glavi. Ko je padel Madžarski pollevnik, so pa Nemci skočili nanj in delali ž njim ravno tako. Sodnik je dal odtrobiti in je ustavil igro. Med stotinami partij v različnih strokah je sodnik moral samo enkrat posredovati in to – med Avstrijskimi Nemci in Madžari.«

O Cvetku, ki je nastopil v avstrijskem moštvu na moštvenem tekmovanju sabljaškega turnirja, na katerem so se v finalu pomerili Avstrijci in Madžari, v dnevnem časopisju ne izvemo nič. Prav tako zaradi tega ne izvemo, da je iz naših krajev ob Cvetku nastopil tudi Kočever Rihard Verderber. Oba sta bila sabljaška inštruktorja na vojaški akademiji v Dunajskem novem mestu in med vodilnimi sabljači cesarstva.

Dve leti zatem je nastopila prva svetovna vojna. Po njej so Slovenci soustanovili jugoslovansko državo ter preko Jugoslovanskega olimpijskega odbora vstopili v mednarodno olimpijsko gibanje. Na drugi strani pa je velik del sonarodnjakov ostal izven slovenske matice in narodno organizirano sokolstvo in tudi šport sta klonila pod fašistično-nacionalističnimi pritiski. Že julija 1920 je bil v Trstu požgan Narodni dom s telovadnico, leta 1927 pa oblastno razpuščena slovenska društva, medtem ko je na Koroškem dobro začeto delo po plebiscitu zamrlo.

Težo narodnega razvoja je prevzela matica v jugoslovanski državi. V obdobju med obema svetovnjima vojnama so v olimpijskih nastopih in medaljah kraljevali sokolski telovadci, tako v slovenskem kot jugoslovanskem vidiku. Po drugi vojni se je paleta olimpijskih medalističnih športov širila, novojugoslovansko dobo pa je medalistično prvi zaznamoval znova telovadec, Miro Cerar.

V jugo-slovenskem obdobju beleži olimpijska statistika nekaj nad 1600 jugoslovanskih nastopov in od tega več kot četrtno slovenskih. Nekateri so nastopili tudi na več olimpijskih igrah, npr. po trikrat na poletnih telovadci Leon Štukelj, Josip Primožič, Miro Cerar in Janez Brodnik, košarkar Ivo Daneu, atlet Stanko Lorger, kolesar Bojan Ropret, plavalca Borut in Darjan Petrič, na zimskih pa hokejisti Tone Gale, Ivo in Bogo Jan, Viktor Ravnik, Roman Smolej, Gorazd Hiti, smučarski skakalec Miran Tepeš in alpski smučar Bojan Križaj. Med olimpijci beležimo tudi edinstvena nastopa žal nedavno preminulega Igorja Radina, leta 1960 je nastopil na POI v Rimu v veslanju in leta 1968 na ZOI v Grenoblu v hokeju na ledu, ko je slovenski hokej dosegel za vrsto desetletij, vse do OI v Sočiju, najboljši uspeh, glavna reprezentanca pa je bile jeseniška oziroma kurjevaška.

Jugoslavija je na olimpijskih igrah med leti 1920 in 1988 osvojila 87 posameznih in moštvenih medalj, slovenski športniki so osvojili ali sodelovali pri skoraj tretjini in so zbrani na pričujočih panojih. Resda ima v zgodovinskem pogledu med športnimi panogami prvo mesto zlasti orodna telovadba - danes športna gimnastika, vendar pa je pomembno tudi dejstvo, da so slovenski športniki in športnice do razhoda z Jugoslavijo tekmovali v kar 20 olimpijskih športih, tako na poletnih kot zimskih igrah. In med zimskimi udeleženci, najsi bo to smučanje ali hokej na ledu, so bili ali večinoma ali le Slovenci, podobno kot v orodni telovadbi pred drugo svetovno vojno. Nedvomno pomenljivi podatki, če nas je bilo Slovencev proti koncu jugoslovanske države od dobrih 22 milijonov prebivalcev slaba 2 milijona oziroma slaba desetina. Četita po številu, a krepostna, kot bi poudarili sokoli, in dobra popotnica za osamosvojitvev in aktualno slovensko nacionalno-športno prepoznavnost. Olimpijska zgodba se je z osamosvojitvijo nadaljevala in se nadaljuje. Od t.i. bronaste dobe v

Barceloni in Lillehamerju se je preko srebrne Atlante prevesila v zlato dobo in pot lahko vidite tudi na razstavljenih panojih.

V naši olimpijski zgodbi ima mesto tudi jeseniški šport. Šport na Jesenicah ima dolgo tradicijo, telovadno že pred izpred prve vojne. Po prvi vojni je med olimpijci poleg sokola Pristova zablestel Franc Smolej, »briljant največje vrednosti« je zapisal Viktor Krevsel v publikaciji o gornjesavskih olimpijcih. Ko je na »nacističnih« ZOI v Garmisch-Partenkirchnu 1936 nastopilo 17 jugoslovanskih športnikov, so bili Slovenci že desetletje jedro zimskega športa v Jugoslaviji ter nastopili v nordijskem in alpskem smučanju. Prijavljeni so bili tudi hokejisti, ki pa iz danes nam neznanih razlogov v Garmisch-Partenkirchen niso odpotovali. Franc Smolej je v teku na 50 km zasedel 11. mesto in bil drugi najbolje uvrščeni Srednjeevropejec z dobrimi 17 minutami zaostanka za zmagovitim Švedom Elisom Viklundom; na svetovnem prvenstvu 1939 v poljskih Zakopanah pa je bil v teku na 50 km že najbolje uvrščeni Srednjeevropejec, smučarski »Kralj Srednje Evrope«. Jugoslovansko-slovenska smučarska scena je bila resda tretirana kot druga liga, a Franc je prebijal kordon elite, v alpskem delu pa Ciril Praček, in ob Planici z rekordnim skokom prek 100 m dvigal in krepil nacionalno smučarsko samozavest in tradicijo, ki se je nadaljevala po drugi vojni. Skromen, vztrajen, delaven in borben: »Nikdar ne hlepim po prvem mestu, rade volje ga odklonim boljšim, samo borba mi je draga in – zadnji ne smem biti«, je ob priliki zapisal. Franc žal ni imel možnosti skandinavskega treninga, imel pa je skandinavskega trenerja, ki ga je poučil marsikaj, ni imel telovadnic, kopeli, masaže, zlasti pa ne na razpolago celega dneva za trening, je pač »treniral, kakor je ... nanesel čas, sneg in razmere. Kakšno zimo več, včasih manj«, je dejal. A imel je železno voljo in disciplino. Nekoč je bil pred njim v primeru sokolske smučarske tekme »težak« osebni problem. Želel se je udeležiti tekme s štartom v Mojstrani ob pol osmih zjutraj na dan sobote, s tem pa bi zamudil sv. Mašo, popoldne pa je imel službo. A našel je rešitev v obisku maše na Dovjem, ki je bila samo zjutraj ob 6. uri, zato »sem jo pri -20 stopinj C, ob štirih zjutraj zaprašil po pršiču v svitu lune in notranje zadovoljnosti na sokolske tekme. Nič mi ni bilo mar, kako se bom plasiral, samo, da sem opravil prej svoje dolžnosti, da lahko tekmujem.«

Prav tako ne moremo mimo jeseniškega hokejskega kurjevaškega fenomena in prepletanja železarne, športa in mesta. Fenomen, ki so ga stkale delavsko-železarske-športne roke, gradili so ga entuziasti ter generacije ponesle po državi. Tradicija, ki je na tekme, zlasti derbije z zeleno-belimi, privabljala množice tudi izven gornjesavske doline pa čeprav v

njihovih krajih ni bilo ne hokejskega kluba ne drsališča, ponekod še voda ni zamrznila. Spomnimo se primorsko-goriških navijačev, ki so s popoldanskim vlakom po bohinjski progi romali na Jesenice in se pridružili na zahodu »podmežaklje« domačim navijačem. Tradicija, ki skriva nič koliko zgodb in ko pomislim, sem vesel, da sem bil njen del, a tudi zagrenjen, da je več ni. Resda je del reprezentantov iz Sočija še del te tradicije, a kako naprej? Se lahko ponovi preplet mesta-železarne-hokeja, ko je bilo ime Jesenice prepoznavno in razpoznavno? Je možno ponoviti entuziazem, odgovornost skupnosti ter volunterstvo predhodnikov? Se železarski lastniki zavedajo socialno-moralnega in prestižno-promocijskega pomena športa na Jesenicah in v Gornjesavski dolini? Kot se je spominjal Drago Cerar let pred drugo vojno, ko je na Jesenice vstopalo drsanje in bila odigrana prva propagandna hokejska tekma med ljubljansko Ilirijo in celovškim KAC, »v pozni jeseni razen v telovadnicah Sokola ter delavske Svobode in katoliškega Krekovega doma ni bilo drugih dejavnosti« in »gostilne so bile največkrat edini kraj za druženje, sledilo pa je veseljačenje in popivanje«. In teh lokalov je bilo od Hrušic preko Jesenic do Koroške Bele mnogo. Ko je po drugi vojni nastopil čas miru in obnove, je zagorel hokejsko-železarski plamen ter bil vzor mladim; šport in prvo umetno drsališče v Sloveniji sta bila njihovo pribežališče. Trd šport, trdo železarsko delo in gorenjska trma so si podali roke in prerasli mestne, slovenske in jugoslovanske okvirje. Resda v današnjem »ebel« ligaškem obračunu finančno nismo dorasli avstrijskim moštvom, nikakor pa to ne velja v strokovnem pogledu in delu z mladimi in na njih je treba misliti, ki potrebujejo mestni vzor in derbi - dogodek, konec koncev, to je mestni način življenja, urbana kultura in identiteta, ki je presegla in presega stanovske, nazorske in nacionalne razlike.

Dr. Tomaž Pavlin